

BARTHA ANTAL

A keleti latin népek eredetének kérdéséről

V. D. Koroljuk a keleti szlávok történetének kiváló szakértőjeként szerzett tiszteletet. A kiváló történész vizsgálódásait kiterjesztette a keleti latin népek, a moldvák és a románok történetére. Az ilyen irányú érdeklődésnek az orosz történetírásban a múlt század közepétől érdemes hagyományai alakultak ki. Köztudott, hogy a keleti latinság tartósan és szorosan érintkezett a keleti és a déli szláv népekkel, s a keleti latinok nyelvei, műveltsége, társadalmi és politikai berendezkedése, továbbá vallási és egyházi élete magán viseli a szláv befolyás bélyegét.

Gondolataimat egy tanulmánykötet¹ indította el, amelyben V. D. Koroljuk elvi tanulmánya² található. A cím alapján úgy tűnik, hogy a szerző a „*voloh (vlach) föld*” helyét igyekszik meghatározni, ám érdeklődésének középpontjában a keleti latin nyelvű népek eredetének kérdései állnak. Koroljuk a „*vosztocsnije romanci*” gyűjtőnevet használja, amit a továbbiakban a „keleti latinok” alakban adok vissza. Helyesen, a „keleti neolatinok” nevet kellene alkalmaznom. A tanulmány főként a kijevi orosz évkönyv szerzőjének, Nyesztornak, és a magyar Anonymusnak a tudósításaira épít, s több alkalommal lényegbevágó megjegyzéseket olvasunk a magyar történelemtől. Az orosz nyelvű szakirodalom Bizánc vagy a vele kapcsolatos népek történetének említésekor, kiváltképpen a forrásszerűség és a bizánci hagyományok érzékeltetése érdekében alkalmazza a „*romei*” (rómaiak) elnevezést, mivelhogy a bizánci görögök és maga a bizánci állam a római birodalom örökösének tartották magukat. A „*vosztocsnije romanci*”, amit Koroljuk alkalmaz a keleti latinságra, magyarul „keletrómaiak” fordítást érdemelne. Ehelyütt azonban az orosz nyelvű nyelvtörténeti szakirodalom fogalmi rendszeréhez inkább alkalmazkodó módon keleti latinok, illetve keleti latin nyelvű népek elnevezést használom. Az orosz nyelvű szakirodalom ugyanis az indogermán nyelvcsaládnak azt az ágát, amelyikhez a román és a moldva nyelvek tartoznak, újlatinok nevezi. Koroljuk névhasználata azért okoz gondot, mert a görög hivatalos nyelvet használó és jó részben valóban görög nyelvű bizánciaknak *nem lehetnek az utódai* azok a keleti latinok, akiket a szerző „keletrómaiaknak” nevez. Koroljuk esetében ez a név nem csupán nyelvtörténeti körülményekre utal, hanem a klasszikus antikvitás folytatóit jelzi. Ennek az értelmezésnek a jogosultságát nyilatkozataival megerősíteni igyekszik, ámde a „keletrómaiak” ambivalenciája abban az esetben is tovább kísértene, ha téziseit sikerülne adatolni. Mivel a *voloh* név a *Poveszty Vremennih Let*-ben (a továbbiakban: PVL) többféle, gyakran homályos összefüggésben fordul elő, a „*voloh (vlach) föld*” helyének meghatározása, jeles vállalkozást ígér. A *voloh* fogalom leginkább a PVL bevezető részében fordul elő. Ennek a bevezető résznek vannak olyan megállapításai, amelyeknek az értelmezésében a forráskritika még mindig tanácstalan, annak ellenére, hogy a 18. század közepétől nagy munkálatok folynak a homályok eloszlatása érdekében.

A homályos értelmű részekkel kapcsolatos nehézségek érzékeltetése érdekében emlitem meg a magyar őstörténetre vonatkozó és a vele összefüggésbe hozott tudósításokat. Az ott található „*ugri belije*” népnevet kiváló szlavistánk, Kniezsa István fehér magyaroknak fordította, valójában értel-

¹ V. V. Ivanov, V. D. Koroljuk, E. P. Naumov: Etnicseszkaia isztorija vosztocsnih romancev. Drevnyoszty i srednije veka. Moszkva, 1979.

² Volosszkaja zemlja v ranneszrednevekovih piszmennih isztocsnikah.

mezte. Nyelvészeti szempöngböl a fordítás szinte kifogástalan. A PVL arról tudósít, hogy ezek az „ugri belije” Herakleiosz bizánci és Hoszroesz perzsa császárok háborúskodásának az idején jelentek meg a Kaukázustól északra fekvő sztyeppén, azaz a 7. század első negyedében. Valószérü, hogy ekkor a magyarok a sztyeppén éltek, és nem elképzelhetetlen, hogy a fehér és fekete magyarok megkülönböztetése már akkor létezett. Az *ugri* a PVL-ben egyaránt jelentette a magyarokat és az onogur törököket. Nem rendelkezünk a PVL-től függetlenül keletkezett olyan kútfövel, amelyik minden kétséget kizáróan tanúsítaná a 7. század első negyedében a fehér magyarok megjelenését. Ezért fent kell tartanunk annak a lehetőségét is, hogy a fehér onoguroknak nevezett török nyelvü törzsekröl szerzett értesülést a PVL egyik szerkesztöje, minden jel szerint egy bizánci világkrónikában vagy annak kompendiumában olvasta. A kijevi oroszban pedig a bizánci görög *onogur*, *ogur* csak egyféleképpen, *ugre* alakban jelenhetett meg. Ezért, mint a bizánci görögben, a kijevi oroszban is, a török nyelvü onogurok és magyarok azonos népnévben jelentek meg. Hodinka Antal óvatosan járt el, ő ugyanis „fehér ugorok”-nak fordítja a problematikus helyet. – Megjegyzem, a jelzett problémák ellenére, a PVL kérdéses közlésének van értéke a magyar östörténet szempontjából.

V. D. Koroljuk azonban úgy tesz, mintha nem léteznének a PVL problematikus részei. Előrebocsátom még, hogy tartok tőle, a kijevi Nyesztor és a magyar Anonymus esetében a kora középkori meghatározás nem mérvadó. Továbbá, Anonymus 9–10. századi téves néprajzát Györffy György³ szembesítette a valóságossal. Koroljuk hasonló tárgyú nézeteit Kristó Gyula⁴ vette szemügyre. Kristó tanulmányának egyetértő lektora voltam, mindez azonban nem állja útját annak, hogy néhány ponton módosításokat fűzsek bíráló megállapításaihoz.

V. D. Koroljuk főbb tézisei a következők: 1. Nyesztor és Anonymus több jelentésben használták ugyan a *voloh*, illetve *vlach* (*Blacus*) és *római* neveket, de valamennyi esetben közérthetően különböztették meg a *voloh*, *vlach* és *római* neveknek azokat az alkalmazásait, amikor azok a keleti latinokra vonatkoznak. 2. A szláv *voloh*, a kelták germanizált *Walhaz*, *Walhi* nevéből származik. 3. A volohok (vlachok), a románok és a moldvák közös elődei Noricumban (Stájerország és Karintia) romanizált kelta pásztorai. 4. Noricumból a volohok (vlachok) és szláv szövetségeseik a középkori értelemben vett Pannoniába, a Kárpát-medence egész területére telepedtek át. A voloh (vlach) – szláv szövetség a Kárpát-medencében felbomlott, a volohok a Visztula vidékéig üldözték a szlávokat. A Kárpát-medence azonos a Nyesztor-féle tudósításban szereplő „voloh föld”-del. A Kárpát-medencében történt meg a volohok (vlachok) népi konszolidációja a 6–10. századok folyamán. Erdélyben a 10. század előtt keletkezett román földrajzi nevek és a régészeti adatok bizonyítják ezt. 5. A nomád honfoglaló magyarok, majd a magyar földesurak a síkságról a hegyekbe üzték a transzhumán pásztor volohokat (vlachokat). Az 1222. évi magyar oklevél említése a vlach földröl (terra Blacorum) bizonyítja a voloh (vlach) föld kontinuitását a magyar elnyomás ellenére. A voloh (vlach) föld a magyarok nyomására keletebbre helyezödött át, míg a 14. században Moldvában jelent meg. A 10. századtól a volohok (vlachok) a Nyugati Kárpátokba, Moráviába is vándoroltak. – Summázva a tanulmány szerző téziseit, arra a felismerésre kell jutnunk, hogy a PVL-ben és Anonymus *Gesta Ungarorum*-ában olvasható voloh, vlach és római nevek csupán a későbbi korok történeészeinek kódosító vagy hiányos felkészültségét tükrözttető előadásában nyertek bizonytalan értelmezést. V. D. Koroljuk vállalta Nyesztor és Anonymus rehabilitálását.

Kristó Gyula az orosz és a szovjet forráskutatás nyomán haladva, felhívta a figyelmet, hogy Nyesztor néplistája, amelyikben a voloh népnév és a voloh föld szerepel, összefüggéstelen és következetlen. Koroljuk azzal kíván nyomatékokat adni elképzeléseinek, hogy az ókori auctorok tudósításai sok esetben bizonyultak hitelesnek, ezért a régi szerzőknek hinni kell. Csakhogy a PVL és Nyesztor esetére tétele nem terjeszthető ki. A. A. Sahmatov, V. M. Tyihomirov és B. A. Ribakov, a Nyesztor-kérdés ismerői kimutatták, hogy Nyesztornak, elődeinek és folytatóinak tudósításai nem eredeti helyükön, nem eredeti szövegezésükben, hanem gyökeresen átszerkesztve, az 1377. évi Laurentius-féle szerkesztésbe beolvastva, interpoláltak jutottak el hozzánk. A forráskutatások szerint az, amit

³ *Etnographia* 76 (1965), 420, *Nouvelles études historiques publiées à l'occasion du XIIe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois*. I. 1965, 27.

⁴ *Századok*, 1978. 4. 623.

jelenleg a tudomány PVL-nek elfogad, már Laurentius előtt két szerkesztésen ment át. Hacsak nem B. A. Ribakovnak van igaza, aki⁵ úgy tartja, Laurentius előtt a PVL több szerkesztésen ment át. Kristó joggal jegyezte meg, nem Nyesztor szavahihetőségébe, hanem a szerkesztéseknek a következményeibe ütközik a forráskutatás. Kristó Gyula megállapítása azonban pontosításra szorul abban a tekintetben, hogy Nyesztor – Anonymushoz hasonlóan – a középkori irodalmi ismeretek jegyében foglalta írásba mindazt, amiről olvasott vagy hallomásból tudomást szerzett. Személyes tapasztalatai leírásakor is irodalmi sémákat követett. Nem szavahihetőségébe, hanem Nyesztor tudományosságának sajátosságaiba ütköznének akkor is, ha eredeti szövege állna előttünk. Nyesztor eredeti gondolatait csak sejtjük, Anonymusét viszont ismerjük, mert a szerkesztő utódok szövegét nem érintették, és mégis, művének értelmezési nehézségei párhuzamba állíthatók a PVL-ével. Koroljuk tehát a maga felállította csapdába esik, amikor az újabb korok történészeiről feltételezi, hogy tudatlanságban marasztalják el a középkori szerzőket. Az utóbbiak esetében ismereteik korlátait lehet emlegetni, ez viszont más, mint a tudatlanság vagy a szavahihetőség hiánya.

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy V. D. Koroljuknak egyszerűen nincs igaza abban, hogy a PVL-ben egy nép azonos egy névvel. A kútfő a normanokat illeti *varjazi, szvei, urmánye* és *rusz* névvel. Amellett a szerző önmagának is elmentmond, hiszen elismeri, a PVL-ben a *voloh* elnevezés több népet is jelent. Bemutatom Nyesztor néplistáját, amelyikben a *voloh* feltűnik: angolok (angjane), ibériai galisziaiak (?) (galicsane), volohok (volhva), rómaiak (rimljane), németek (nyemci), korljázok (korljázi), velenceiek (venydici), genuaiak (frjágove). Itália lakosainak sorába betévedtek a németek és a korljázok. Az utóbbiak azonosítása problematikus D. Sz. Lihacsov elgondolását követő Kristó Gyula úgy véli, hogy a *nyemci* és a *korljázi* szavakat nem kell vesszővel szétválasztani, mert a két szó a karoling németeket jelenti (korljázi = karoling). Karoling németek említése – a 11–12. század fordulójá táján keletkezett összöveg esetében – akronizmus. Még abban az esetben is, ha a korljázi/karoling értelmezés helytálló, még mindig kérdéses, ha Nyesztortól származik a kifejezés, mit óhajtott vele mondani.

Említésre kínálja magát egy szóképzési sajátosság: a *-va, -ve* gyűjtőnév képző alkalmazása a *volohok* és a *genuaiak* esetében. Koroljuk és Kristó megfedekeztek a magyarázatról, arról ugyanis, hogy a *-va, -ve* gyűjtőnév képző sajátos jelentésárnyalatot kölcsönös a képzett szónak. Jelzi a valamihez hasonulást, tartozást, érzékelteti azonban a közlésben rejtő bizonytalanságot, nem teljesen bizonyos a valamihez tartozás. A PVL-ben a *mordvin* nevet a *-va* képzős *mordva* alakban leljük, és valóban, *erz* és *moksa* *mordvinok* voltak és léteznek. Vagyis a *mordva* jelzi a gyűjtőnév alá tartozók többféleségét. A *voloh* és a *genuai* esetben legalább három értelmezésre van lehetőség: 1. olyasféle *volohokhoz* tartozók, olyasféle *Genua lakosok*. 2. Értelmezhető a Német-Római Birodalom népeinek gyűjtőneveként; Germánia és Itália lakóit a szemlélet a birodalom alattvalóinak tartotta. Nyesztor idején az ottoniánus birodalom eszménye létezett. Ebből az értelmezésből kilóg a *frjágove*. 3. A *volhva* egyedül Franciaország vagy Itália lakosait jelenti. – Sajnos, csak afelől vagyunk bizonyosak, hogy a *-va, -ve* képző az értesülések homályosságát, illetve a népi állapot tisztázatlanságát érzékelteti. V. D. Koroljuk biztatása ellenére kockázatos állást foglalni a *volhva* meghatározott néphez kötésében. A lehetséges háromféle etnikus jelentése mellett még azzal is számolnunk kell, hogy a név a latin egyházhoz tartozók összességét jelenti. A PVL néplistája következtelen és értelmetlen, nem különbözteti meg az itáliai *volohokat* a másféle *volohoktól*.

V. V. Ivanov és V. N. Toporov szófejtése kimutatta, hogy a *volh (voloh)* a közszlávból származott át a keleti szlávba, onnan a kijevei kor orosz nyelvébe. A germánból való eredeztetése problematikus, ugyanis a közszláv alak forrásának tartott gót *Walhs* jól bevált nyelvészeti *deus ex machina*, amelyik szóalak azonban nem létezett. Tanulságos, ha áttekintjük V. V. Ivanov és V. N. Toporov segítségével a *voloh* jelentését a különböző szláv nyelvekben. Az ukránban: román, a csehben: olasz, a felső luzsiceiben: olasz, francia, idegen, a középkori horvátban: román, más vallású szerb, dalmát szigetlakó, a szlovénben: olasz. A keleti latinokra vonatkoztatva jelöli a vlach fejedelemség népét, a Balkán hegység pásztorait, a dalmát városok lakóit. A nyelvész szerzők fontosnak tartják, hogy a szlávság szélein elhelyezkedő kis szláv nyelvekben a *voloh* jelentése többféle. Igen valószínű, hogy a kis szláv nyelvek őrizték meg a szónak azt az ambivalenciáját, amelyik a köz-

⁵Drevnyaja Rusz. Szkazanija. Bilini. Letopiszi. Moskva, 1963. 219–247.

szlávban, a keleti szlávban és a kijevi oroszban is megvolt. A nyelvtörténeti szófejtés nyomán úgy vélem, hogy a PVL *voloh* szavában több korból és értesülésből eredő jelentés keveredett. Értelmezése változott, a változásokról a PVL szerkesztői nem tájékoztatnak, ebben a középkori tudós hagyományokat követik: a számukra evidens jelentésű fogalomra szükségtelen időt vesztegetni.

A kijevi orosz szerzők több forrásból meríthettek a volohokról, rendelkezésükre állt a keleti szláv népi hagyomány, a bizánci városokat látogató orosz kereskedők és a bizánci szolgálatot teljesítő orosz testőrök elbeszéléseiből is meríthettek. De a középkori tudós számára autentikusabb értesüléseket is szerezhetek. – Dél-Krímbe az 5. századtól kibontakozott a kolostor-alapítás: az arabok kisázsiai terjeszkedése (7–8. század), majd a képrombolások miatt (8–9. század) a Dél-Krímbe menekült szerzetesek buzgón folytatták a kolostorok alapítását. Konstantin (Cyrill) 860 táján a krími kolostorok könyvtáraiban gyarapította a teológia és néprajzi ismereteit. A 10. század végén Vladimir kijevi fejedelem, a dél-krími kolostorokból a térítő főpapokkal együtt könyveket is vitetett Kijevbe. A Kijevbe került könyvtárak az első kijevi orosz írók ismereteinek a forrásai voltak.

V. D. Koroljuk a voloh földet a Kárpát-medencével azonosította. A PVL-ben olvashatunk a szlávok Duna menti őshazájáról, majd pedig arról, hogy a nagy hegyeken (Magyar hegyeken, azaz a Kárpátokon) átkelt magyarok elvették a volohok és a szlávok földjét. Koroljuk tétele megerősítése érdekében Anonymusra hivatkozik. Eljárását Kristó Gyula is kifogásolta, mondván a szerzőnél Anonymus igazolja Nyesztort, majd pedig Nyesztor Anonymust. Ennél azonban sokkal komolyabb hiba rejlik Koroljuk említett eljárásában. A szerző által félreértelmezett Nyesztor hivatott igazolni az ugyancsak ő általa félreértelmezett Anonymust és fordítva. Egyetlen nemzeti történetírásban sem járható a forráslelemzésnek ez a módja.

Már Kristó Gyula jelezte, hogy a PVL-ben említett voloh föld nem azonos Pannóniával. A kútfő szerint: ugyanannak a (Varég) tengernek a mellékén, nyugati irányban az Angol és a Voloh földekig varégek laknak. (. . . varjazi . . . po tomu zse morju szedjaty k zapadu do zemle Agnjanszki i do Voloszki). A PVL elmondja, hogy a Dvina folyón a varégek földjére, onnan pedig Rómába lehet jutni. Angliát és a voloh földet érintő tengeri útvonalról van szó. Ez a voloh föld lehet éppen Normandia is, amiként Kristó gondolja. A kijevi írók a normann ügyekben nem alkalmoszerű, hanem alapos ismeretekkel rendelkeztek. Nem véletlenül. Ismerték Normandia meghódítóit, azt is tudták, a normannok birtokukba vették Angliát. Ezért a voloh föld említésén akár Anglia egy részére is gondolhatnánk, hiszen annak részeit a normannok már igen régen (851-től) kézben tartották. Mégis valószínűbb, hogy a voloh földön a nyugati latin népek országait értették. Lángpallóssal nem védem feltevésemet, mert más megfejtések is elképzelhetők. Egy kivételével. Pannóniát (Koroljuknál az egész Kárpát-medence) még a középkorban sem mosta tenger, amelynek mentén normannok éltek, és amelyiken hajózva Rómába lehetett eljutni. A kérdéses tengeri útvonalnak és a voloh földnek nincs köze a Kárpát-medencéhez. A középkori földrajzi ismeretekben sok furcsaság volt, Pannóniát azonban sohasem tekintették tengerparti országnak.

A szlávok Duna menti őshazájának Nyesztortól származó elmélete lekerült a napirendről.⁶ Kristó Gyula is megjegyezte, a szláv őshaza helyének kérdésében a vélemények megoszlanak. Koroljuk úgy tesz, mintha ebben a jelentős kérdésben nem létezne álláspont változás. A. A. Sahmatov századunk elején feltételezte, hogy Nyesztor esetleg valamilyen ómorva hagyományból értesült a honfoglaló magyarok és a volohok háborúiról. V. D. Koroljuk ezt a feltevést bizonyítékként fogadta el arra nézve, hogy a 6–7. századtól a volohok (vlachok) és a szlávok Pannóniában együtt éltek. Csak éppen arra nem gondolt, hogy a morva–ceh hagyományban, ha az valóban eljutott Kijevbe, a voloh nem jelentett románt, mert ott az olaszt, illetve keleti frankot jelölt.

Koroljuk tanulmányát olvasva azt hihetnénk, a Transylvania szó a 6–7., sőt, talán a még korábbi századokban keletkezett eredeti voloh (vlach) alkotás. Az e névvel illetett terület határait pedig a jelenlegieknek kell elképzelnünk. Holott a terület régi határai máshol húzódtak. A Transylvania pedig a magyar Erdély (Erdőelve) névnek latin tükörfordítása, Transylvania a latin nyelvet használó magyar politikai-közigazgatási fogalomalkotás eredménye. A románok a 17. században

⁶ L. i. kötet.

⁷ B. A. Ribakov, i. m. V. V. Szedov, Proiszhoszenije i ranyaja isztorija szlavjan. Moszkva, 1979. 7–33.

kölcsönözték a szót, korábban ugyanis a magyar Erdély román *Ardeal* alakját használták – amiből egyébként a régi magyar hangalak is szembe ötlük.

Örvendetes, hogy Koroljuk helyesen állapítja meg, a földrajzi nevek rögződéséhez évszázadokra van szükség. Nyilván a spontán keletkezésű földrajzi nevekre gondolt, ha azokra, akkor Erdély fényesen bizonyítja tételét. Erdély földrajzi neveiben több nép hagyta hátra nyelvének emlékeit. A régi erdélyi földrajzi nevek jelentős részének hangalakja a román nyelvben a nevek magyarból és szlávból – valószínűleg a bolgárszlávból – történt átvételt bizonyítja. Ezek a magyar és szláv földrajzi nevek minden bizonnyal több évszázadon át éltek, mielőtt a románba átkerültek. Az őket kölcsönző román nyelv megőrizte a szláv és a magyar földrajzi neveknek eredeti bélyegét. Koroljuk tételét megtámogatva, ezek a földrajzi nevek adatolják azt, hogy a szlávok (bolgárszlávok) és a magyarok a románoknál sokkal régebben megtelepedtek Erdélyben. Erdély régi román neve pedig kizárólag a magyarból került a román nyelvbe. Nincs adat arra nézve, hogy Erdélynek a magyaroknál korábbi szláv lakosai hogyan nevezték – nevezték-e egyáltalán – azt a területet, amelyiket a magyarok Erdély névvel illeltek. Erdély magyar neve tanúsítja, hogy a terület politikai megszerzését a magyarok végezték el, amit a későbbben érkező románok tudomásul vettek. Annak, hogy a bolgárszlávok és a magyarok a románoknál korábban telepedtek le Erdélyben, valóban vannak régészeti bizonyítékai is, azok azonban elkerülték Koroljuk figyelmét. A szláv és a magyar földrajzi névadás Erdélyben spontánul történt, s a szerző bizonyára sok példáját tudta volna felhozni annak, mikép lehet rendeleti úton megváltoztatni az ősi népi eredet bélyegét hordozó földrajzi neveket.

IV. Béla 1247-ben kiállított oklevele a Déli Kárpátokban említi a Vlach Földet, amit V. D. Koroljuk a dák-vlach kontinuitás bizonyítékaként mutat be. Elmulasztja viszont arról tájékoztatni olvasóját, hogy a traianusi Dacia feladásától (271) az 1247. évi oklevélig eltelt évezred alatt, egyetlen kútfő hely sem említi ezt a kontinuitást. Pedig éppen a kérdéses évezred idejéből vannak támpontjaink a Déli-Kárpátok és a Havasalföld néprajzi viszonyainak alakulásáról. Priskos rhétor 448-ban bizánci követség tagjaként azon a területen utazott Attila székhelyére, amelyiken V. D. Koroljuk a romanizálódó vlachok folyamatoságát vélte felismerni. Priskos rhétor Thrákiában született, nevelkedett és kitűnő képzettséggel rendelkezett, így már diplomáciai küldetését jóval megelőzően, tapasztalatból ismerte a thrákokat, akiknek részei a dákok voltak. Priskos életrajzi adatai növelik tudósításának hitelét. G. Gianelli és S. Mazzarino⁸ kimutatták, éppen Priskos rhétorra hivatkozva, hogy a bizánci követség nem találkozott romanizálódó lakossággal. Priskos irodalmi hagyományokat követve szkitáknak nevezi a Dunától északra élő lakosokat, ami a bizánci görögben a barbár fogalomnak a szinonimája, márpedig római hagyományokat őrző népekre nem vonatkozott a barbár meghatározás. A 448. évi bizánci követséghez a szkiták nyelvét ismerő tolmács csatlakozott. Az olasz szerzők megállapítják, ha a követség útja az egykori traianusi Daciában latin vagy thrák nyelvjárást beszélő nép közt vezetett volna, akkor Priskos és társai nem szorultak volna a barbárok nyelvét beszélő tolmácsra. Mindezek alapján G. Gianelli és S. Mazzarino áthidalhatatlan ellentmondást észlelnek az elérhető történeti adatok és a dákoróman kontinuitás között. V. D. Koroljuk mellőzte a bizánci Kekaümenosz 1070-ből származó értesülését a Balkán-hegységben lakó vlachokról. Figyelmetlensége érthetetlen, mert G. G. Litavrin⁹ 1972-ben adta közre a bizánci tábornok tudósításait kritikai kommentárokkal.

A magyar történelmet közelről érintő, a PVL-ből vett példa segítségével világítom meg, hogy Nyesztor némely kelet-európai földrajzi nevének az azonosítása is milyen akadályokba ütközik. Kiváltképpen, ha ezek a nevek olyan körzetekben bukkannak fel, amelyeket a kijevi író csak hírből ismert. A PVL bevezető részében olvashatjuk a „Kavkaszinszkija gori, rekse Ugorszki” fogalmat. D. Sz. Lihacsov így fordítja ezt a részt modern oroszra: „Kavkaszinszkije gori, to jeszty Vengerszkije”, (Kavkaszini, azaz Magyar hegyek). Az óvatos D. Sz. Lihacsov a földrajzi névből képzett „Kavkaszinszkija” jelzőt meghagyta oroszban. A kitűnő D. Sz. Lihacsov viszont nem nyilatkozik arról, milyen megfontolásból fordította az „ugor” szót magyar-nak. Igencsak furcsa vállalkozásba kezdenék, ha a Kavkaszinszkija jelzőt „kaukázusi”-nak fordítanám, ami ellen az orosz szóalak, mellesleg jegyzem meg, nem tiltakozna. S mivel ezek a hegyek talán „magyar” minősítéssel jelennek

⁸ Trattato di Storia Romana. Roma, 1962, Secondo edizione, vol. 2. 501–503.

⁹ G. G. Litavrin, Szoveti i rasszkazi Kekavmena. Moszkva, 1972, 268.

meg, erre a problematikus értelmezésre építeném fel a kaukázusi magyar őshaza elméletét. A „Kavkazszinkija gori, rekse Ugorszki”, meglehetősen logikátlan földrajzi felsorolásban kapott helyet. Vele egy sorban olvasható a Duna, Dnyeszter, Dnyeper, A Pontuszi tenger, a Tigris, Midia és Babilónia. Ezeknek a neveknek a társaságában szerepel a szlovene (szlávok), így hivatkozhatnék arra, hogy Nyesztor a kaukázusi magyar föld szomszédaként tudta a szláv őshazát. És ebben kizárólag V. D. Koroljuk módszertani tanácsát követném – a régi szerzőknek hinni kell. Arról persze hallgatnék, hogy a magyar honfoglalás említésekor a PVL a Kárpátokat nevezi Magyar-hegyeknek. Még inkább hallgatnék arról, hogy az óoroszban az „ugor” egyaránt jelentheti a magyarokat és az onogurokat. Ezzel az eszmefuttatással arra a problémára irányítom a figyelmet, amelyik az óorosz „ugor” szó ambivalenciájából következően, hazai történetírásunkban van jelen, pl. László Gy. kettős honfoglalás elméletében. Néha hajszálvékony választóvonal húzódik a merő spekuláció és a tudományosan adatolt felismerés között. Megemlítem, hogy a Kelet-Európán áthaladó magyar törzseknek voltak kapcsolataik Észak-Kaukázussal. Sapienti sat.

V. D. Koroljuk a volohok (vlachok) noricum-i kelta eredetének és a noricum-i szláv-voloh szövetségnek az elméletét állította fel. Állítása valószínűségének érdekében idézi a PVL bibliai népgenealógiáját, „... ot plemeni Afetova, narcí, jezse szuty szlovene”. – Jáfet törzseiből (származnak) a noricum-iak, akik voltaképpen szlávok. – Nyesztor (vagy a PVL későbbi szerkesztője) az egykori Noricum (Stájer és Karintia) népességének egy részét joggal nevezte szlávoknak. Sajátos ismereteiből következően Noricum egész lakosságát nevezte szlávoknak. Koroljuk megtoldotta Nyesztor értesülését, az iménti tudósításban a volohokat (vlachokat), valamint a Római Birodalom ellen háborúzó szlávok fejlett népi öntudatának bizonyítékát fedezi fel. Különös felismerés, mert az idézetben a voloh szó nem szerepel.

Noricumban a Tauriscus kelták laktak, arról viszont hiányzanak az adatok nyelvük romanizálódásáról és a germán eredetűnek vélt *Walhz*, *Walh* nevükről. A germának vélt szó két elképzelt alakja, legfeljebb nyelvészeti deus ex machina teremtménye lehetne. A PVL-ben nincs szó a volohok noricum-i eredetéről. Kekaüménosz úgy tudta, hogy a balkáni vlachok elődei, a dákok és a bészek a Duna és a Száva közelében laktak. A balkáni hegyekben kialakult vlach eredethagyomány nem igazolja ugyan Koroljuk noricum-i elméletét, mégis érdekes, hogy éppen ez a közlés elkerülte a figyelmét.

A szerző úgy gondolja, korábban kifogástalanul bizonyította, hogy az Anonymusnál olvasható Blacus és pastores Romanorum azonosak a 6–7. századi pannóniai volohokkal (vlachokkal). V. P. Susárin példás tanulmányában orosz nyelven összegezte a Blacus-kérdést.¹⁰ V. D. Koroljuk viszont mellőzi az anonymusi néprajzzal kapcsolatos kritikai irodalom eredményeit, és amellet feltűnően érdektelen a középkori magyar történelem vizsgálatában illetékes tudományág iránt. Ha nincs ez a sajátos közömbössége, akkor tudomást szerezhetett volna arról, hogy Anonymus Blacus népvénének nincs köze a 6–10. századi, a Kárpát-medencében feltételezett volohokhoz (vlachokhoz).

Kristó Gyula vitába szállt Bodor Györggyel,¹¹ aki azt tartja, hogy Anonymus blakjai nem azonosak azokkal az újlatin nyelvű vlachokkal, akik Anonymus tevékenységének éveiben egyre gyakrabban érkeztek Erdélybe a Balkánról. Úgy vélekedik, hogy Anonymus blakjai a bolgártörökökkel a Kárpát-medencébe sodródtak, velük azonos kultúrájú néptörödek lehettek. Szórványaik a 13–14. században a Volga menti sztyeppén éltek. Bodor György vélekedésének javára érvek szólnak. A. E. Melnyikova forrásközlésében¹² idéz egy skandináviai rovásírásos feliratot, amelyet a 11. század második felében egy Hrótfos nevű normann emlékére állítottak, akit távoli útján a blakumennek orvul meggyilkoltak. Az Egmunder saga elmondja, hogy Bölcs Jaroszlav kijevi fejedelem ellen háborút viselő Burisleifr norman vezér seregében a nomád Tyrkir (török) mellett blökumenn segédhadak is küzdöttek. Mivel Bölcs Jaroszlav 1054-ben halt meg, a saga-ban előadott esemény a 11. század első felében történhetett. A *blakumen*, *blökumenn* töve azonos: *blak/blök*. A nevet viselő nép a 11. században a dél-orosz sztyeppén élt. E. A. Melnyikova ezt a népet a Bug és a Dnyeper

¹⁰ In: Mezsuduradnije szvjazi Rosszii do 17 v. Moskva, 1961, 131.

¹¹ Magyar Nyelv 72 (1976) 268.

¹² Szkandinavszkije runiceszkije nadpisi. Moskva, 1977. 65–66, 199–200.

melékén tételezi fel, és volohnak (vlachnak) tartja. Elhibázottnak minősíti A. I. Szobolevszkij fejtegetéseit, aki a saga-ból ismert Blök népet kun hordával azonosította. A. I. Szobolevszkij jó irányban kezdeményezett, még akkor is, ha a 11. század első felében kunok nem tartózkodtak még a sztyeppe nyugati részein, és ennél fogva Szobolevszkij véleménye megdőlt. Kezdeményezése azért iránytmutató, mert a sztyeppe nyugati részein már a kunokat megelőzően török nyelvű nomád népek éltek. Szobolevszkij nem ismerhette Hrófosz sírfeliratát, az abban megemlített Blak néptörődék már tartozhatott a kunokhoz, mivelhogy a felirat a 11. század második felében készült. A 11. században keleti latinok nem éltek még a sztyeppe nyugati szegletében. Koroljuk is azon a véleményen van, hogy keleti latinok csak a 14. századtól éltek a sztyeppe nyugati részén. Ezt a történeti embertan és régészet is adatolja. A blak, blök nép azonosításában két lehetőséget látok: 1. kunok előtti török, 2. eltörökösödött iráni népszórvány neve. Az előnyomuló kunok maguk közé szervezték ezt a szórványt, annak következtében, de korábban is kerülhettek blak, blök szórványok a Volga mentére. Ahová viszont újlatin nyelvű vlachok nem érkeztek. Úgy vélem, hogy Anonymus kun körből merítette a *Blacus (Blak)* nevet, és ezért alkalmazta a szókezdő B-t. Kristó Gyula másképpen vélekedett a szókezdő B-ről. Szerinte Anonymus a bizánci β-nek inkább megfelelő B-t azért alkalmazott a vlach szó elején, mert az ősmagyar kor végén a v hang helyett még a bilabiális β állt. Csakhogy a 12–13. század fordulóján a bizánci görög β már régen v-nek hangzott. Ezért a balkáni (bizánci) hangzásban átvett név esetében Anonymusnál is szókezdő v-t várhatnánk. A magyar nyelv történetének szakaszolása nem lezárt, mind ez ideig úgy tudjuk, hogy nyelvtudásaink a 10. században vonják meg nyelvünk ősmagyar korának záró szakaszát. Bárczi Géza is, akit Kristó Gyula követ, a 10. században látta az ősmagyar kor végét. A nyelvtörténet szakaszolása éppen olyan nehéz, mint bármely más történeti folyamatnak a szakaszokra bontása. A 12–13. század fordulójától eléggé messzi esik az ősmagyar kor vége, amiből persze nem következik, hogy nem éltek ősmagyar nyelvi sajátosságok még későbbben is. Az adatok szegényesek a blak, blök népről, a problémát nyitottnak tartom. Bodor György sem tisztázta azt. Ugyanakkor úgy tartom, hogy Kristó véleményével ellentétben, feltevésével van mit kezdeni, amiről különösebb utánajárás nélkül meggyőződhetünk. Hangsúlyozom, új lehetőségről van szó. Az új lehetőségek feltárulásakor a félreismerések különösen kísértének. Egy félremagyarázásnak a veszélyére hívom fel a figyelmet. Kül tegin nagyobb feliratának 4 sorában találjuk a *Böklí* népvét, aminek semmi köze sincs a *Blak, Blök* szóhoz. A Kül tegin feliratban a türk szó valószerűleg az észak-koreai államra vonatkozik.¹³

V. D. Koroljuk nem világosítja fel olvasóját arról, milyen források bizonyítják, hogy a 10. századi nomád magyarok, majd a nagybirtokaikat szervező magyar feudális urak a hegyekbe szorították a transzhumán állattenyésztő vlachokat.

Kristó Gyula véleményétől eltérően úgy látom, Koroljuk nemcsak módszerében, hanem következtetésében is a dákoromán kontinuitás elméletének a híve. Következtetései egyetlen ponton térnek el a kontinuitás elméletétől, illetve kibővítik azt. A román történészek Románia határain belül Erdélyt teszik meg a dákoromán kontinuitás színhelyének. V. D. Koroljuk az egész Kárpát-medencében felismerni véli ezt a folyamatot.

Délkelet-Európa történetének neves angol szakértője, R. W. Seton-Watson elfogadta a dákoromán kontinuitást, bár elismerte, bizonyítani nem lehet, himni kell benne, mint egy misztériumban.¹⁴ Ha a tudós tárgyát tekintve misztérium hívévé szegődik, akkor az a tudományon kívüli megfontolásból történik. A korai román történelem e misztériumának lényegére V. N. Vinogradov mutatott rá: „... a román földesúri és polgári felső körökben vészterhes gondolatok alakultak ki a szomszéd népeket illetően. Az utóbbiak megkérdése nélkül, az ideológia területén a vészterhes gondolatok abban fejeződtek ki, hogy az elmaradt Délkelet-Európában a románok teljesítik a nyu-

¹³ Drevnyetjurszkij szlovar. Leningrad, 1969, 117. – *Sz. G. Kljastornij: Drevnyetjurszkije runicseszkije nadpiszi kak isztocsnik po isztorii Szrednej Azii.* Moszkva, 1964. – *Moravcsik Gyula: Byzantinoturcica, 2. Auf.* 193.

¹⁴ *A History of Roumanians from Roman Times to the Completion of Unity.* Cambridge, 1934, 2, 16.

gati civilizáció terjesztésének kötelezettségét. Ezek a nézetek a »nemes« latin fajnak a környező »barbár« szlávok feletti fölénye nacionalista koncepciójának sűrű mérgén érlelődtek ki.”^{1 5}

Az etnogenetikában a feltevéseknek nagy a létjogosultsága. A különböző feltevések sorában funkciója van a dákoromán kontinuitás elméletének, a román nép kialakulásának egyik elképzelt modelljét foglalja magában. Vannak védelmezői, és vannak, akik vitatják létjogosultságát. Minden esetben figyelmet érdemel a feltevés háttere, pontosabban ideológiai megindoklása. Sajnálatos, hogy V. D. Koroljuk tanulmányából éppen a feltevés hangsúlyozása és a kritikai mérlegelés maradt távol. Amellett kompetencia hiányában nyilatkozott a magyar középkori történelemről.

^{1 5} Novaja i Noveisaja Isztorija. 1976, 5. 54–55.